

Andrzej P i l c h, *Losy Polaków w Austrii po drugiej wojnie światowej 1945-1955*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1994, ss. 292 + mapa, tab. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo PAN.

Polonia austriacka od pewnego czasu stała się przedmiotem bardziej intensywnego zainteresowania badaczy. Dzięki temu doczekaliśmy się kilku przyczynków naukowych, w których zajęto się życiem organizacyjnym, oświatowym, stanem liczebnym, działalnością wydawniczą, po części duszpasterstwem. Brak było jednak całościowego, monograficznego ujęcia problemu okresu powojennego. Próbę wypełnienia tej luki w naszej historiografii podjął Andrzej Pilch w swej cennej książce o losach Polaków w Austrii w okresie powojennym do 1955 r. Praca ukazała się jako tom 29 serii Biblioteki Polonijnej wydawanej pod red. H. Kubiaka przez Instytut Polonijny w Krakowie i Komitet Badania Polonii PAN.

Andrzej Pilch – profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, specjalizujący się w historii nowożytnej – znany jest badaczom interesującym się zagadnieniami emigracji z ziem polskich i problemami polonijnymi, zwłaszcza Polonią austriacką. W omawianej publikacji zajął się losami Polaków, czy ujmując szerzej – obywateli polskich w Austrii podzielonej na cztery strefy okupacyjne. Terminus ad quem stanowi zakończenie okupacji i uzyskanie przez Republikę Austriacką suwerenności na podstawie traktatu państwowego podpisanego 15 V 1955 r.

Na skutek wydarzeń II wojny światowej na terenie Austrii znalazło się około miliona osób obcojęzycznych, w tym prawie 100 tysięcy Polaków wywiezionych na przymusowe prace, do obozów koncentracyjnych, jeńców wojennych, ewakuowanych, uciekinierów wojennych, a nawet dzieci przeznaczonych na zniemczenie. Większość tej ludności wkrótce powróciła do Polski, szczególnie szybko akcja ta przebiegała w strefie radzieckiej, gdzie zastosowano przymus repatriacyjny. Natomiast z zachodnich stref okupacyjnych repatriacja postępowała wolniej, na co złożyły się przyczyny natury politycznej, technicznej oraz dosyć duża propaganda antyrepatriacyjna. Część ludności w ogóle nie zamierzała wracać, nie akceptując zmian politycznych, jakie dokonały się w Polsce po 1944 r., i ograniczenia suwerenności przez ZSRR. Zagadnienia repatriacji i emigracji stały się w ten sposób węzłowymi problemami wysiedleńców oraz władz okupacyjnych i organizacji opiekuńczych ONZ, a także przeciwstawnych postaw polskich czynników politycznych w Warszawie i Londynie. Do czasu podjęcia decyzji o powrocie do ojczyzny lub wyjeździe na dalszą emigrację ludziom tym, nazywanym „dipisami” (Displaced Persons), trzeba było zapewnić warunki bytowe, czym zajęły się wojskowe władze okupacyjne i współpracujące z nimi opiekuńcze organizacje międzynarodowe – UNRRA i IRO oraz polskie, szczególnie stacjonujący we Włoszech II Korpus PSZ, a także Polonia amerykańska i różne organizacje charytatywne. W oczekiwaniu na repatriację czy emigrację ludność wysiedleńcza, w początkowym okresie w większości zgromadzona w obozach dla DP, powołała do życia własne organizacje polityczno-społeczne, rozwijała aktywność kulturalną, troszczyła się o własne szkolnictwo i wydawnictwo. Splot tych wszystkich problemów stał się przedmiotem omawianej książki. W sytuacji skromnie przedstawiającej się literatury przedmiotu, Autor swą monografię oparł przede wszystkim na szerokiej bazie źródłowej archiwów krajowych i zagranicznych, prasie i wywiadach żyjących jeszcze ówczesnych działaczy.

Praca – oprócz wstępu, wprowadzenia (gdzie ukazano sytuację polityczną Austrii oraz status uchodźców DP) i aneksów – dzieli się na dwie części z dalszymi podziałami rzeczowymi w ich obrębie.

W pierwszej części Autor zajął się losami Polaków w Austrii w latach 1945-1947, czyli okresem, w którym polska grupa charakteryzowała się największym stanem liczebnym i żywiołową repatriacją, a nadzór sprawowała (do połowy 1947 r.) opiekuńcza organizacja UNRRA. Był to najbardziej dynamiczny, a zarazem dramatyczny okres dziejów Polaków w tym kraju. W pięciu rozdziałach Autor omówił stan liczebny, problem jego dokładnego określenia w sytuacji rozbieżności danych źródłowych i kryteriów zakwalifikowania, aktywność środowisk związanych z polskim rządem na uchodźstwie, szczególnie II Korpusu Polskiego (Oddział Społeczny, PCK, oficerowie łącznikowi), działalność Polskiej Misji Repatriacyjnej (PMR) i Polskiej Misji Politycznej (PMP), krajowego PCK, zagadnienie repatriacji, początki emigracji poza granice Austrii oraz szeroko życie organizacyjne, warunki bytowe, sytuację materialną i społeczną, działalność opiekuńczą organizacji, rewindykację dzieci wywiezionych na germanizację, polskie duszpasterstwo i działalność kulturowo-oświatową w strefach zachodnich i Wiedniu, bowiem ze strefy radzieckiej większość Polaków repatriowano już w 1945 r.

Część druga książki zajmuje się sytuacją polskich wysiedleńców wojennych i powojennych uchodźców z kraju w latach 1948-1955. W trzech rozdziałach omówiono sytuację polityczną, stan liczebny i położenie materialne Polaków w Austrii, aktywność przeciwnych ośrodków organizacyjnych i decyzyjnych, a więc działalność PMP i Referatu Repatriacyjnego jej Wydziału Konsularnego, działalność powiązanego z PMP Związku Polaków „Strzecha” i innych polskich organizacji w Wiedniu oraz rozwijających swą działalność w strefach zachodnich i powiązanych z rządem londyńskim Związku Polaków w Austrii (ZPA) i Zjednoczenia Polaków w Tyrolu (ZPT) – organizacji o podobnym profilu, które zresztą w późniejszych latach połączyły się. W tym czasie repatriacja znajdowała się już w stadium końcowym, natomiast rozmachu nabrała emigracja, dlatego bardziej szczegółowo ją potraktowano, oraz dopływ nowych uchodźców z Polski, zajmujących miejsce tych, którzy opuścili Austrię. Swoje miejsce znalazła w monografii aktywność kulturalna, oświatowa i wydawnicza Polaków w tym czasie. W aneksach Autor zestawił opracowane przez siebie wykazy zarządów polskich organizacji w Austrii w latach 1945-1955. Całość uzupełniają ilustracje, szczególnie portrety wybitniejszych działaczy oraz mapka Austrii z podziałem na strefy okupacyjne.

Książka Andrzeja Pilcha jest pierwszym całościowym, opartym na szerokiej bazie źródeł archiwalnych krajowych i zagranicznych, opracowaniem problemu. Dlatego polemizowałbym ze skromnym stwierdzeniem Autora, iż jest to tylko „kolejna próba przetarcia szlaku”. Dzięki znakomitemu warsztatowi naukowemu, rozległej kwerendzie, dogłębnej analizie źródeł i ich konfrontacji Autor w pełni odpowiedział na postawiony w temacie problem, uściślił i zweryfikował niektóre dotychczasowe ustalenia oparte na szczuplejszej bazie materiałowej. Książka stanowi oryginalny i cenny wkład do badań nad powojennymi dziejami Polaków w Austrii. Należałoby sobie życzyć, abyśmy doczekali się podobnego opracowania późniejszych losów polskiej grupy etnicznej w Austrii po 1955 r. W tym względzie wskazane byłoby wykorzystać także Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Würzburgu, które w sprawozdaniach wysyłanych przez księży zawiera nie tylko informacje duszpasterskie, lecz także dotyczące całego (z wyjątkiem Wiednia i strefy radzieckiej) polskiego życia w Austrii.

Ks. Anastazy Nadolny